

מצוה הבאה בעבירה - פתיחה

א. נפתח את מסענו במרחבי סוגיות מצוה הבאה בעבירה (מה"ב) במפגש עם סוגיית לולב הגזול. המשנה בסוכה מלמדת שלולב הגזול פסול (סוכה ג, א):
לולב הגזול והיבש פסול.

המשנה אינה מנמקת את פסולו של הלולב הגזול, והגמ' שואלת מדוע הוא פסול (סוכה ל):
קא פסיק ותני, לא שנא ביום טוב ראשון ולא שנא ביום טוב שני. בשלמא יבש (מובן מדוע הוא פסול) – הדר בעינן (על הלולב להיות מהודר), וליכא (והלולב היבש אינו מהודר) אלא גזול, בשלמא יום טוב ראשון (מובן מדוע הוא פסול) – דכתיב לכם – משלכם (ביו"ט ראשון על הלולב להיות שייך לאדם ולולב גזול אינו שייך לו), אלא ביום טוב שני אמאי לא?
מדוע לולב הגזול פסול בהמשך החג, הרי הדרישה לבעלות נאמרה רק ביום הראשון?
רבי יוחנן עונה (שם):

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה. שנאמר והבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה, גזול דומיא דפסח (צולע), מה פסח לית ליה תקנתא (ותמיד הוא פסול) – אף גזול לית ליה תקנתא (ותמיד קרבן גזול פסול), לא שנא לפני יאוש (של הנגזל) ולא שנא לאחר יאוש. בשלמא לפני יאוש (מובן מדוע הקרבן פסול) – אדם כי יקריב מכם אמר רחמנא, ולא דידיה הוא (הבהמה אינה שייכת לגזול) אלא לאחר יאוש (מדוע הקרבן פסול גם כאשר הגזול מקריב את הבהמה הגזולה לאחר יאוש?) – הא קנייה (הגזול) ב'יאוש' (לאחר יאוש הגזול קונה את החפץ והוא חייב לשלם רק את דמיו, מדוע אפוא הקרבן פסול גם לאחר יאוש?) אלא לאו – משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה (ולכן הקרבן פסול גם לאחר יאוש, ולכן גם הלולב הגזול פסול לאחר היום הראשון). ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מאי דכתיב כי אני ה' אהב משפט שונא גזל בעולה. משל למלך בשר ודם שהיה עובר על בית המכס, אמר לעבדיו: תנו מכס למוכסים. אמרו לו: והלא כל המכס כולו שלך הוא! אמר להם: ממני ילמדו כל עוברי דרכים, ולא יבריחו עצמן מן המכס. אף הקדוש ברוך הוא אמר: אני ה' שונא גזל בעולה, ממני ילמדו בני ובריחו עצמן מן הגזל. אתמר נמי, אמר רבי אמי: יבש פסול מפני שאין הדר, גזול פסול משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה.

מדוע הלולב הגזול פסול גם לאחר היום הראשון?

הלולב הגזול פסול בשל דין מה"ב. זהו הטעם לכך שקרבן מבהמה שנגזלה פסול גם לאחר שהגזול קנה את הבהמה באחד מקנייני הגזילה.

בהמשך הסוגיה מובאים דבריו של שמואל שחולק על טעמו של רבי יוחנן (שם):
ופליגא דרבי יצחק. דאמר רבי יצחק בר נחמני אמר שמואל: לא שנו אלא ביום טוב ראשון, אבל ביום טוב שני, מתוך שיוצא בשאל – יוצא נמי בגזול.
לדעתו, הלולב הגזול פסול ביו"ט הראשון בלבד, שכן אז על הלולב להיות בבעלותו של האדם, 'לכם משלכם'. אך בהמשך החג הלולב הגזול כשר.

ב. מהי סברתו של שמואל? מדוע הוא מכשיר את הלולב גזול בשאר הימים? האם הוא חולק על דין מצוה הבאה בעבירה? זוהי אינה הלכה מרכזית ומוסכמת על הכל? נלך למספר סוגיות שנראה שאכן מתעלמות מהלכה זו. נפתח בסוגיה בב"ק שדנה בשאלה האם 'יאוש קונה' כך שבעקבותיו על הגזלן להשיב את דמי החפץ בלבד¹. רבה סבור שיאוש קונה, ואביי מקשה עליו (ב"ק סו):

איתבי' אביי לרבה: קרבנו - ולא הגזול; היכי דמי? אילימא (אם הגזלן הקדיש את הבהמה שגזל) לפני יאוש, למה לי קרא? פשיטא (הרי ההקדש כלל אינו חל שכן הבהמה אינה ברשותו)! אלא לאו לאחר יאוש (ובכל זאת הברייתא לימדה אותנו שהקרבן פסול), ש"מ: יאוש לא קני (שכן אם היאוש היה קונה הבהמה הייתה נקנית לגזלן והוא היה יכול להקדישה לקרבן ולהקריבה)!

מהי קושיית אביי? חשוב: כיצד אביי יכול להוכיח שיאוש אינו קונה מכך שקרבן שהוקדש לאחר ייאוש פסול, הרי יתכן שיאוש קונה ובכל זאת הקרבן פסול בשל דין מה"ב!

אביי מקשה: אם ייאוש קונה מדוע קרבן שהוקדש לאחר יאוש פסול, הרי בעקבות היאוש הגזלן קנה את הבהמה! היינו מצפים שרבה יתרץ: יאוש קונה ובכל זאת הקרבן פסול מדין מצוה הבאה בעבירה. אולם רבה לא תירץ זאת.

זאת ועוד, בהמשך הסוגיה מובאים דברי עולא ורבה שלומדים שיאוש אינו קונה מפסולו של הקרבן הגזול (ב"ק סז):

אמר עולא: מניין ליאוש שאינו קונה? שנאמר: והבאתם גזול את הפסח ואת החולה, גזול דומיא דפסח, מה פסח דלית ליה תקנתא כלל אף גזול דלית ליה תקנתא, לא שנא לפני יאוש ולא שנא אחר יאוש. רבא אמר, מהכא: קרבנו - ולא הגזול; אימת? אילימא לפני יאוש, פשיטא, למה לי קרא? אלא לאו לאחר יאוש, וש"מ: יאוש לא קני, ש"מ.

נתבונן בדברים: עולא לומד מאותה דרשה שממנה למד רבי יוחנן את דין מה"ב, 'אף גזול דלית ליה תקנתא', שיאוש אינו קונה. והנה, אם עולא ורבה מקבלים את קיומה של הלכת מה"ב, כיצד הם יכולים להוכיח מפסולו של הקרבן שיאוש אינו קונה, הרי יתכן שהפסול נובע מהלכת מה"ב וכפי שמסבירה הסוגיה בסוכה?

נמשיך לסוגיה נוספת שממנה מתנגנת מנגינה דומה, סוגיה שעוד נשוב אליה בהמשך. רב הונא הורה למוכרי ההדסים שלא יקצצו את ההדסים בעצמם (סוכה ל):

אמר להו רב הונא להנהו אוונכרי (מוכרי הדסים): כי זבניתו אסא מנכרי (כאשר אתם קונים הדס מנכרי) לא תגזזו אתון (אל תגזזו אתם) אלא לגזזוהו אינהו ויהבו לכו (שהם יגזזו ויביאו לכם). מאי טעמא - סתם נכרים גזלני ארעתא נינהו (גזלני קרקעות הם), וקרקע אינה נגזלת. הלכך, לגזזוהו אינהו, כי היכי דליהו יאוש בעלים בידיהו דידהו², ושינוי הרשות בידיהו (ואז תקנו את ההדס ביאוש ושינוי רשות?) - סוף סוף, כי גזזו אוונכרי (גם כאשר המוכרים גוזזים את ההדסים בעצמם) - ליהו יאוש בעלים בידיהו, ושינוי הרשות בידן! (ביד הקונים) - לא צריכא, בהושענא דאוונכרי גופייהו (הוראתו של רב הונא נצרכה בשביל ההדסים שבהם מוכרי ההדסים עצמם יוצאים ידי חובה, שבהם יש להקפיד שהגוים יקצצו כדי שהמוכרים יקנו את

1. כשינוי מעשה שבעקבותיו הגזלן צריך להשיב רק דמים ופטור מלהשיב את גוף החפץ.
2. לאחר התלישה, שכן רק אז היאוש חל.
3. גם הסוברים שיאוש אינו קונה לבדו, וכך ההלכה, מודים שיאוש ושינוי רשות קונה. לכן גם אם הקרקע גזולה, בעליה הרי מזמן התיאשו ממנה ולכן תוכלו לקנות את ההדסים על ידי ייאוש ושינוי רשות.

ההדסים ביאוש ושינוי רשות), וליקנייה בשינוי השם⁴, דמעיקרא הוה ליה אסא, והשתא הושענא! (עדיין גם בהדסים של מוכרי ההדסים עצמם, שיקנו אותם בשינוי השם גם כאשר קוצצים בעצמם) - מעיקרא נמי לאסא הושענא קרו ליה (וא"כ אין כאן שינוי השם).

הבעיה היחידה שמטרידה את רב הונא היא בעיית הקניין: מן הסתם הגויים גזלו את הקרקע והיא לא שלהם. לכן אל תקצצו את ההדסים בעצמכם שכן אז ההדסים לא יהיו שלכם. תנו לגויים שיקצצו, בעלי הקרקע מן הסתם התייאשו, ואז לאחר שהגויים יביאו לכם את ההדסים תקנו אותם בקניין יאוש ושינוי רשות. גם בהמשך, כאשר הגמ' שואלת מדוע שמוכרי ההדסים לא יקצצו בעצמם ויקנו את ההדסים על ידי שינוי השם, היא לא מוטרדת מהלכת מה"ב - השאלה היחידה שמטרידה אותה היא שאלת הקניין.

חזור בעקבות העולה מפשטות סוגיות אלה אל דברי שמואל המכשיר את הלולב הגזול בשאר הימים, ונסה להסביר את המחלוקת בינו לרבי יוחנן.

יתכן ששמואל המכשיר את הלולב הגזול בשאר הימים חולק על דין מה"ב. לדעתו המשנה פסלה את הלולב הגזול רק ביום הראשון שבו נחוצה הבעלות ולא בשאר הימים שבהם אין צורך בבעלות.

ג. בעל המאור פסק בעקבות הסוגיות שלמדנו לעיל כשמואל. לדעתו שמואל אינו מקבל את הלכת מה"ב (המאור הקטן דף יד: בדפי הרי"ף):

ויש מן הגאונים הרבה שפסקו כר' יוחנן משום ר"ש בן יוחאי שהגזול פסול אף ביום ב' ובדאי לכתחלה שפיר דמי למיפרש מינה לאפוקי נפשין מפלוגתא ומשום דמאיס לגבוה מיהו לא חזי לן למיסמך על הא דר' יוחנן משום ר"ש בן יוחאי... ואף ר' יצחק בר נחמני משמיה דשמואל פליג עליה בפירוש דקאמר ביום טוב שני מתוך שיוצא בשאול יוצא בגזול... אלמא הכי הלכתא וממאי דקאמר רב הונא להנהו אוונכרי שקלינן וטרינן למימר ונקנייה בשינוי השם ואף על גב דמצוה הבאה בעבירה הוא ומכל מקום לית דחש להא דר"ש בן יוחאי.

אולם, רוב הראשונים חלקו על דברי בעל המאור ופסקו כרבי יוחנן. לדעתם הלולב הגזול פסול גם בשאר הימים בשל דין מה"ב. כיצד הם התמודדו עם הסוגיות המתעלמות מהלכה זו? אם רבותינו האמוראים מקבלים אותה, כיצד הם הוכיחו שיאוש אינו קונה מכך שקרבן שהוקדש לאחר יאוש פסול, הרי יתכן שהוא פסול בשל דין מה"ב, וכפי שהסביר רבי יוחנן אצלנו!

נלמד את דברי הרי"ף ההולך בדרכם של התוספות (ר"ן סוכה דף יג: בדפי הרי"ף):

ומיהו כי אמרינן לולב הגזול פסול משום מצוה הבאה בעבירה הני מילי בשלא קנהו עדיין אי נמי שקנהו אלא שהמצוה מסייעתו בקנין דמשום הכי אמרינן גבי קרבן דגזול פסול משום מצוה הבאה בעבירה דסבירא ליה לרבי יוחנן דיאוש בכדי לא קני כדמוכח במרובה [דף סח ב], ונמצא שלא קנה גבוה אלא בשינוי רשות ההקדש (מדין יאוש ושינוי רשות) ודאמרינן בגמרא תיפוק לי דהא קנייה ביאוש יאוש ושינוי רשות קאמרינן, וכיון דמצות הקרבן דהיינו הקדש סייעה בקנייה אמרינן דאית ביה משום מצוה הבאה בעבירה. אבל כל שנקנה בתחלה בלא סיוע המצוה שוב אין בו משום מצוה הבאה בעבירה. והיינו דמקשינן בגמ' עלה דהנהו אוונכרי ולקניניהו בשינוי השם ונקניניהו בשינוי מעשה דמשמע דכל שנקנין בתחלה קודם המצוה ליכא למיחש ביה תו

4. שינוי השם הוא אחד מקנייני הגזלה.

משום מצוה הבאה בעבירה, והיינו נמי דגרסינן בפרק מרובה [דף סז א] מנין ליאוש שאינו קונה שנאמר והבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה מה פסח אין לו תקנה אף גזול אין לו תקנה לא שנא לפני יאוש ולא שנא לאחר יאוש, ואי איתא דאפילו היכא שנקנה לגמרי קודם המצוה אית ביה משום מצוה הבאה בעבירה היכי מוכח מהאי קרא דיאוש בכדי לא קני דילמא קני ואפילו הכי פסול לקרבן משום מצוה הבאה בעבירה כדמסיקנא הכא, אלא ודאי משמע דכל שנקנה לגמרי קודם המצוה תו ליכא למיחש למצוה הבאה בעבירה כדמסקינן.

כיצד מסבירים התוספות והר"ן את ההתעלמות של הסוגיות בב"ק מדין מה"ב? באילו מצבים לא נאמר דין מה"ב לדעתם?

התוספות והר"ן טוענים טענה יסודית: המצוה אינה פסולה כאשר הגזול קנה את החפץ לפני קיומה. לכן האמוראים היו יכולים להוכיח שיאוש אינו קונה מכך שקרבן שהוקדש לאחר יאוש פסול: אם יאוש היה קונה לבדו, כך שהבהמה הייתה נקנית לגזול לפני ההקדש, דין מה"ב לא היה פוסל את הקרבן. מכך שהקרבן פסול מוכח שיאוש אינו קונה לבדו והבהמה נקנית לגזול רק בעקבות ההקדש - הגזול קונה בזכותו את הבהמה ביאוש ושינוי רשות או שינוי השם. דין מה"ב פוסל את הקרבן במקרה זה משום שפעולת ההקדשה, פעולה שהיא תחילת קיום המצוה, סייעה לקניין הגזלה. כך מסבירים הראשונים את הוכחתו של ר' יוחנן לדין מה"ב, 'אלא לאחר יאוש - הא קנייה ביאוש! אלא לאו - משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה' - אין כוונתו לומר שקונה ביאוש לבדו, הרי ר' יוחנן סובר בפירוש בב"ק שיאוש לבדו אינו קונה. כוונתו אחרת: 'אלא לאחר יאוש הא קנייה ביאוש' ושינוי רשות ומדוע הקרבן פסול, הרי הוא בבעלות הגזול? על כרחך שהוא פסול מדין מה"ב, בגלל שההקדש איפשר את הקניין, ומכאן שיש דין מה"ב. כך יכולים אב"י ורבא מצד אחד להוכיח בב"ק שיאוש לבדו אינו קונה מפסול קרבן שהוקדש לאחר יאוש - שכן אם יאוש היה קונה לבדו והבהמה הייתה של הגזול לפני ההקדש הקרבן היה כשר. וכך יכול ר' יוחנן מצד שני להוכיח מפסול הקרבן את קיומה של הלכת מה"ב - הבהמה הרי קנייה לגזול כתוצאה מההקדש ובכל זאת הקרבן פסול בשל דין מה"ב.

ד. התוספות, ר"י ליתר דיוק, והר"ן סוברים אפוא שדין מה"ב אינו פוסל מצוות שנעשו לאחר שהגזול קנה את החפץ באחד מקנייני הגזילה. בעל המאור חלק עליהם. לדעתו אם האמוראים היו מקבלים את דין מה"ב הם היו פוסלים את הבהמה גם אם יאוש קונה והבהמה שייכת לגזול עוד לפני ההקדש. גם **רבנו תם** חלק על דברי ר"י, ונלמד מעט מדבריו (תוס' גיטין נה):

ואומר ר"ת דבכל מקום יאוש קונה לעולא רק לענין קרבן שיהא כשר להקרבה קאמר הכא ובמרובה דלא קני משום דמצוה הבאה בעבירה היא.

עולא סובר לדעתו שיאוש קונה בדרך כלל, ולמרות זאת הוא פוסל קרבן שהוקדש לאחר יאוש. ומכאן שלדעת ר"ת דין מה"ב נאמר גם כאשר הגזול קנה את החפץ בקנייני גזלה לפני קיום המצוה.

נסה להתבונן בדברים: מהו לדעתך יסוד המחלוקת בין ר"י ור"ן ובין בעל המאור ורבנו תם?

דברי ר"ת ובעל המאור קלים יותר להבנה לכאורה: גם לאחר שהגזול קנה את החפץ המצוה 'באה בעבירה', קויימה בזכות העבירה. הרי לולי העבירה הלולב או הבהמה לא היו בבעלותו של הגזול. מדוע אפוא ר"י ור"ן סבורים שדין מה"ב לא נאמר בחפצים שנקנו על ידי הגזול בקנייני גזלה לפני

המצוה? **הרב סולובייצ'ק** ראה בהלכה זו ביטוי עמוק לאופיה של הלכת מה"ב. בתחילת דבריו הוא נשען על ירושלמי יסודי שעמו עוד נפגש בהמשך (רשימות שיעורים סוכה, קונטרס מצוה הבאה בעבירה):

הירושלמי במס' שבת (פרק האורג הלכה ג') על ההלכה של מי שקרע על מתו בשבת יוצא ידי מצות קריעה אע"פ שהוא חייב מיתה מפני שחלל את השבת, מקשה, למה יוצא, ומאי שנא מהאוכל מצה גזולה בפסח שאינו יוצא ידי מצות אכילת מצה. ז"ל התירוץ שם: תמן גופא עבירה, ברם הכא הוא עבר עבירה, כך אני אומר, הוציא מצה מרה"י לרה"ר אינו יוצא בה ידי חובתו בפסח (בלשון תמיה) עכ"ל. הירושלמי הניח את היסוד להבנת כל הענין של מצוה הבאה בעבירה. עבירה בעת המצוה אינו יסוד דין זה. חטא בבת אחת עם עשיית המצוה אינו פוסל את המצוה. רק החפצא הגזול זהו גופא עבירה הוא פסול למצוה. החפצא של גזלה מהווה חפצא של עבירה ולפיכך הוא פסול למצוה, אבל הקורע באיסור בשבת על מתו, והאוכל מצה אגב הוצאה מרשות לרשות בשבת יוצאים ידי חובתם מפני שאין החפצא חפצא של עבירה.

מהו היסוד שהגרי"ד לומד מדברי הירושלמי?

הירושלמי מחלק בין קריעה תוך כדי חילול שבת, שאז דין מה"ב אינו פוסל ויוצא ידי חובת קריעה, ובין האוכל מצה גזולה בפסח, שאז דין מה"ב פוסל ואינו יוצא. הטעם להבדל הוא שהמצה הגזולה היא גופא עבירה, הפץ של עבירה. בעוד שהקורע אמנם עובר עבירה תוך כדי קיום המצוה אבל החפץ עצמו אינו הפץ של עבירה. דברי הירושלמי צובעים את הלכת מה"ב בצבע חדש: זוהי הלכה שקובעת שחפצי עבירה פסולים למצוות, שאי אפשר לקיים בהם מצוות. היא אינה קובעת שמצוה שכדי לקיימה היית צריך לעבור עבירה אינה מצוה. מתוך יסוד זה מגיע **הרב סולובייצ'ק** להסבר המחלוקת בין ר"י לר"ת (שם):

לפי זה יש לומר דבזה פליגי ר"י ור"ת: לפי ר"י, השם של גזול הפוסל את החפצא למצוה תלוי בדין גזלה בדיני ממונות. כל זמן שבדיני ממונות החפץ הוא גזול נפסל הוא גם למצוה. אבל אם יאוש בכדי קונה, ממילא פקע ג"כ השם של פסול הגזול בנוגע למצוות. אליבא דר"ת, השם של גזול בחפצא הפוסלו למצוות אינו תלוי בדיני ממונות. גם אם יאוש בכדי קונה, נשאר על החפצא שמו של פסול גזול מפני שהחפץ בא לידי גזלה.

מהי המחלוקת בין ר"י לר"ת לפי הסברו?

ר"י סבור שהלכת מה"ב אינה פוסלת את המצוה לאחר קנייני הגזילה משום שפסול מה"ב ממוקד בחפץ: החפץ הגזול הוא הפסול, ולדעתו החפץ אינו מוגדר 'חפץ גזול' לאחר קנייני הגזילה. ר"ת, להסברו של הרב סולובייצ'ק, מסכים עקרונית עם הבנתו של ר"י. אולם לדעתו החפץ מוגדר 'גזול' גם לאחר קנייני הגזילה. קניינים אלו, שבעקבותיהם על הגזול להשיב את דמי החפץ בלבד, אינם משנים את הגדרתו הבסיסית של החפץ כחפץ גזול, חפץ שאינו ראוי למצוה.

נסה להסביר את עמדת ר"ת בדרך אחרת.

בע"ה בדף הבא נמשיך ונעסוק במחלוקת בין שמואל לר"י. נתבונן בעמדת הרמב"ם ובפרטים נוספים של סוגיה עמוקה זו.

שאלות להתבוננות וסיכום:

1. בהמה גזולה פסולה לקרבן גם כאשר הבהמה הוקדשה לאחר יאוש הנגזל. רבי יוחנן לומד מכך את דין מה"ב:

בשלמא לפני יאוש - אדם כי יקריב מכם אמר רחמנא, ולא דידיה הוא. אלא לאחר יאוש - הא קנייה ביאוש! אלא לאו - משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה.

אולם, בב"ק רבי יוחנן אומר בפירוש שיאוש לבדו אינו קונה. כיצד מסביר הר"ן בעקבות זאת את המילים 'הא קנייה ביאוש'?
2. רבותינו האמוראים לומדים בב"ק שיאוש אינו קונה מכך שהבהמה פסולה גם כאשר הוקדשה לאחר יאוש. למשל רבא:

רבא אמר, מהכא: קרבנו - ולא הגזול; אימת? אילימא לפני יאוש, פשיטא, למה לי קרא? אלא לאו לאחר יאוש, וש"מ: יאוש לא קני, ש"מ.

כיצד הם יכולים להוכיח זאת, הרי יתכן שהפסול נובע מדין מה"ב וכפי שטען ר' יוחנן? האם יש ללמוד מכך שהם חולקים לגמרי על דין מה"ב?

הצג את הסבר התוספות והר"ן. הסבר כיצד ניתן ללמוד מאותו הפסול גם שיאוש לבדו אינו קונה וגם את דין מה"ב. מתי הלכת מה"ב פוסלת בהמה גזולה לקרבן ומתי היא אינה פוסלת?
3. רבותינו הראשונים נחלקו האם הלכת מה"ב פוסלת חפצים גזולים גם לאחר שהגזלן קנה אותם באחד מקנייני הגזילה. הצג את הסברו של הרב סלובייצ'יק למחלוקת. מהו היסוד שהוא לומד מהירושלמי? כיצד יסוד זה עוזר לו להסביר את דברי התוספות והר"ן?